

csodás dalaikat, hogy lelkében újjászülve, világhírűvé tegye majd azokat. És látta a peronon meghúzódozó kosaras parasztnéikeket, csizmájukat vállukon hordó parasztembereket, akiket talán az adóhivatalba idéztek. Ünnepe volt számára minden ilyen nap. Szerette a vásárt is, ahová messzi távolból érkeztek kereskedők, kupeczek, hajcsárok, pásztorok, cirksuzosok, cigányok, vándorszínészek. Az árusok rigmusokat kántálva kínálták portékájukat, a vendéglők, lacikonyhák ponyvája alatt reggeltől estig szólt a zene – énekeltek a „farokpénzen” mulató hajcsárok, akiknek minden vásár ünnep volt, s minden egyéb nap hétköznap.

Erről titkolózik a kormos, kopott galántai állomás épülete: Kodály gyermekvilágát őrzi. Az épület mögül ma már modern toronyházak integetnek az utasoknak. Nyoma sincs többé a gidres-gödörös libalegelőnek, ahol Kodály a világszép dallamokat tanulta. „Csak mi, falun nőtt gyerekek tudjuk, mit adott nekünk egész életünkre a játékos mező” ... „amely ... a gyermek elvesztett paradicsomának emlékét őrzi” írta öszülő fejfel a Mester, és nyomában fűzte a feladatot: „próbáljuk az elvesztett paradicsomot mennél teljesebben visszaadni” a játékban, a dalban, a városivá lett mai gyermekeknek.

A mai Galántáról nem csupán a toronyházak árulkodnak. Ezek olyanok, mint másutt. A várost, ha valódi arculatába akarunk tekinteni, mélyebbről kell megismerni. A múltja nem csupán Kodály Zoltán gyermekkorához kötődik. Többértébb, mély gyökerűbb. Kodálynak is azért adhatott oly sokat, mert népi kultúrában, hagyományokban gazdag, mozgalmal életű.

Szárás Pál

A földrajzinév-gyűjtés helyzetéről

A. Negyed évszázaddal ezelőtt önkéntes nyelvjárás gyűjtőink témái között a földrajzi nevek még az érdeklődés periferiáján szerepeltek, középpontban a nyelvjárás szókincs gyűjtése állt, mert hisz az egyik jeles Csűrű-tanítvány, Végh József ebben látta a gyűjtőmozgalom jövőjét, talán nem is alaptalanul. Több kiváló gyűjtő (Markó Imre Lehel, Bereczky Gábor, Várkonyi Imre, Király Lajos, Hajdú Mihály, Kőrmendi Géza, Szabó Géza, Szabó József, Nagy Géza, külföldön Penavin Olga, Sima Ferenc stb.) hozzáfogott szülőfaluja, illetőleg működési helye paraszti szókincsének összegyűjtéséhez, ám eddig csupán Penavin Olga Szlavóniai Sztóra és Markó Imre Lehel Kiskaniszi Sztóra látott napvilágot, igaz, készülöben van a tolnai (Szabó József munkájaként) a somogyi (Várkonyi Imre munkájaként) stb., de hogy lényegében torzóban maradt ez a vállalkozás, annak egyik oka éppen a kibontakozott földrajzinév-gyűjtésben keresendő. Ezen azért nem érdemes bánkódni, mert cserébe a tudomány asztalára kerültek Zala, Somogy, Tolna és Vas megye földrajzi nevei, A baktalórántházi járás földrajzi nevei, Heves megye földrajzi nevei c. kötet három járása: az egri, a füzesabonyi és a hevesi, de készen van a gyöngyösi járás is, a Veszprém megye földrajzi neveinek első kötete, a tapolcai járás névanyaga, a Hajdú-Bihar megye földrajzi nevei I. kötete, a Csepel-sziget helynevei, a polgárdi járás stb., a kisebb gyűjtéseket, azaz az egy-két településre kiterjedőket nem is említve. Nyomdában van a Baranya megye földrajzi nevei c. munka első kötete, Balogh Lajossal most szerkesztjük a Komárom megye földrajzi neveit és a pápai járás neveit, ha ez utóbbi befejeződött, akkor Szolnok megye járszerű járásának földrajzi neveit vesszük munkába.

Eddig csupán a megjelent, illetőleg az elkészült kötetekről szóltam, de hogy világos legyen az országos földrajzinév-gyűjtés helyzete, a megyék betűrendjében haladva vázolólok föl, természetesen a gondokat sem kendőzve el.

1. Amint említettem, *Baranya megyében* (Pesti János főiskolai docens vezetésével) befejeződtek a munkálatok, a kétkötetes mű első kötete a kötetben van, a másodikat pedig most szedik.

2. Ugyancsak befejeződtek a munkálatok *Bács-Kiskun megyében* (Bognár Andrásnak, a kecskeméti Katona József Könyvtár tudományos munkatársának a vezetésével). Közéteveink most készítik a kéziratot, utána a mutató összeállítás, majd gépelése következik.

3. *Békés megye* 75 településén – 7 kivételével – befejeződött a gyűjtés Hévvizi Sándornak, az orosházi múzeum igazgatójának a vezetésével. Megkezdjük a helyszíni ellenőrzést is.

4. *Borsod-Abaúj-Zemplén megyében* Kováts Dániel főiskolai docens vezetésével folynak a munkálatok. A gyűjtés az egész megyében befejeződött, a sátoraljaújhelyi és a mezőkövesdi járás anyagát most ellenőrzi Kováts Dániel és Mizser Lajos.

5. *Csongrád megyében* szintén befejeződtek a gyűjtési munkálatok. A helyszíni ellenőrzést néhány éve ugyan már megszerveztük, de a munka megindulása anyagi okok miatt elmaradt. Örömmel közölhetem, hogy Juhász Antal, a szegedi Móra Ferenc Múzeum igazgatóhelyettese a közelmúltban levélben arról tájékoztatott – mint a munkálatok megyei vezetője –, hogy Csongrád megye Tanácsának művelődési osztálya rendelkezésre bocsátotta az anyagiakat e vállalkozás tétő alá hozásához. Sokunk szeretett tanárának és barátjának, Incefi Gézának a Csongrád megyei gyűjteményét is a helyszíni ellenőrzéskor kell bedolgoznunk a megyei kötetbe, Szabó József, Mikes Katalin, Börcsök Vince közreműködésével.

6. *Fejér megyében* már a gyűjtéskor sajnálatos módon nélkülöznünk kellett a megyei vezetés erkölcsi és anyagi támogatását. Birkás János főiskolai tanár, a munkálatok vezetője, tanítványaival, a Székesfehérvári Földmérési Főiskola hallgatóival az egész megyében elvégeztette ugyan a nevek felgyűjtését, de a helyszíni ellenőrzés – amely köztudottan már nyelvészeti fölkészültséget igényel – csakis megyei támogatással folytatható.

7. *Győr-Sopron megyében* a III. névtudományi konferencia idejéhez képest erőfeszítéseink ellenére változatlanul kedvezőtlen a helyzet. Timaffy László ny. középiskolai tanár, a gyűjtés vezetője, ugyan az elmúlt év végén, ez év elején beteg volt, de nem ez az oka az ellenőrzés leállításának, hanem a megyei támogatás elmaradása, illetőleg megszakadása. A Nyelvtudományi Intézet vezetése nevében Benkő Loránd akadémikus, tudományos osztályvezető személyesen is tárgyalt az illetékesekkel, utána én is megkíséreltem a munkálatokat lendületbe hozni, teljesen eredménytelenül.

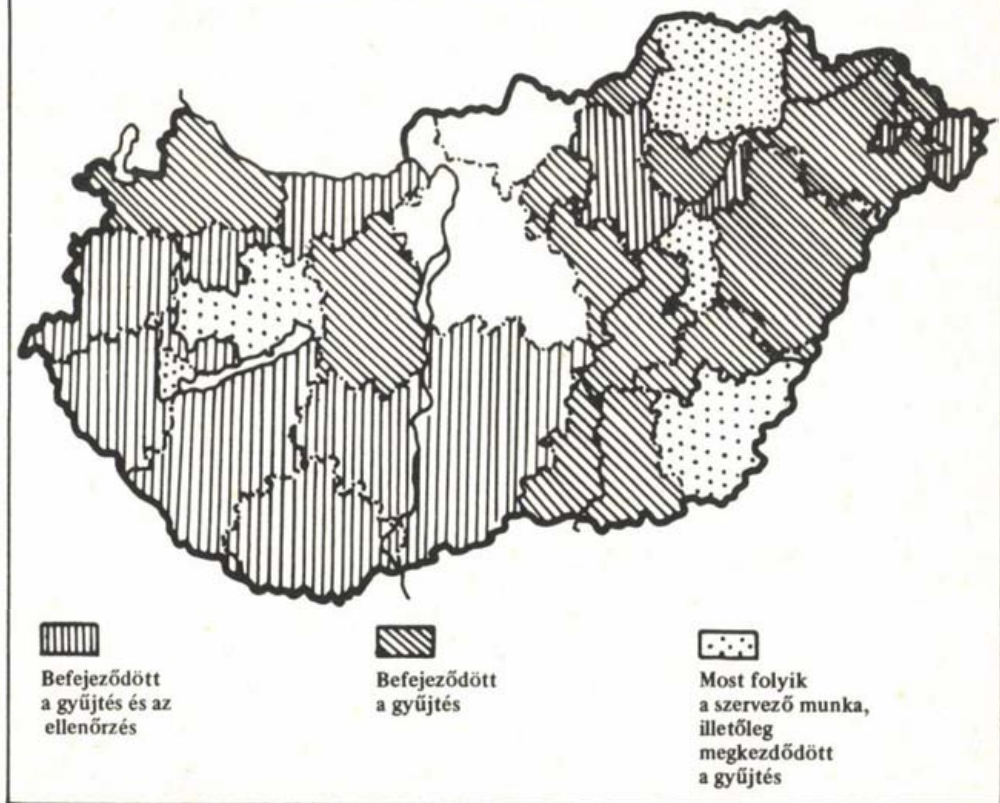
8–9. *Hajdú-Bihar és Szabolcs-Szatmár megyében* a munkálatok nem a Nyelvtudományi Intézet, hanem a KLTE Magyar Nyelvészeti Tanszéke, illetőleg a nyíregyházi Bessenyei György Tanárképző Főiskola tudományos irányításával folynak.

10. *Heves megyében* Pelle Béláné vezetésével az utoljára maradt gyöngyösi járásban is befejeződtek a munkálatok, sőt a kézirat is készen van, szerkesztés után nyomdába adható.

11. Amint említettem, *Komárom megyében* is befejeződött a gyűjtés és a helyszíni ellenőrzés, Körömdi Géza gimnáziumi igazgató és Túri Róbert tanár vezetésével. Az adattárat most szerkesztjük, a térképeket rajzolják, készül a mutató is. A megjelenéshez szükséges anyagiakat a megye előteremtette, a kötet Társaságunk kiadványaként jelenik meg, várhatóan jövő évben.

12. *Nógrád megyében* évekel ezelőtt tervezgettük a gyűjtés elindítását, de kedves és szeretett barátunk és kollegánk, Schneider Miklós tragikusan fiatalon és hirtelen bekövetkezett halála megakasztotta a terv kivitelét. Azóta semmi hír e témát illetően, kívánatos lenne, ha a Hazafias Népfront Országos Tanácsának honismereti bizottsága támogató érdeklődéssel fordulna a megyei tanácshoz, esetleg a megyei népfrentbizottságon keresztül.

Az országos földrajzinév-gyűjtés helyzete, 1980.

13. *Pest megyéből* biztató híreket kaptunk. Horváth Lajossal, a Pest megyei Levéltár tudományos munkatársával úgy tervezzük, hogy – amennyiben a megyei művelődési vezetősé az induláshoz szükséges – egyébként nem túl nagy – összeget a megyei levéltár rendelkezésére bocsátja – elsőképpen itt, a gödöllői járásban kezdenék szervezni a gyűjtést, amit aztán szakaszosan folytatnánk tovább, kiterjesztve egész Pest megyére. Ebben a munkában segítségünkre sietett Nagy Lajos főiskolai adjunktus kollegánk, aki tanítványaiból, a Budapesti Tanítóképző Főiskola hallgatóiból kis „névtanos kört” szervezett, melynek tagjai szakdolgozataikat a Pest megyei települések földrajzi neveiből írják. Számukra 1983. május 26-án Hajdú Mihállyal félnapos módszertani eligazítást tartottunk. A készülő Pest megyei kötetbe természetesen beadogozzuk majd a megye területéről megjelent, illetőleg kéziratban levő gyűjtéseket is.

Budapest helyneveinek gyűjtését – a várható súlyos átfedési gondok miatt – célszerű lenne együtt szervezni a Pest megyeivel. Földi Ervin másfél évvel ezelőtt ugyan már tárgyalt az egyes illetékes szervekkel, érdemileg azonban – részint a közbejött elbizonytalanodás, részint a részünkről sem elég hathatós szorgalmazás miatt – nem tudtunk előbbre lépni.

14. *A Somogy megye* földrajzi nevei című kötet 1974-ben megjelent.

15. *Szolnok megyében* – a jászberényi járást kivéve, ahol befejeződtek a helyszíni munkálatok, sőt a kézirat is készül – az eltelt két évben nem mozdultak előre az események. Ennek több oka van, számunkra jelen pillanatban az a legfontosabb, hogy az említett jászberényi járás névanyaga megjelenjen, amely majd bizonyára ösztönzőleg hat a többi járás munkálataira is.

16. *A Tolna megye* földrajzi nevei című kötet 1981-ben jelent meg.

17. *A Vas megye* földrajzi nevei c. kötet 1982-ben hagyta el a nyomdát. (Bővebben lásd dr. Csizsár Károly írását, Honismeret, 1983. 5. sz. 58–59. oldalon.)

18. *A Veszprém megye* földrajzi neveinek első kötete, „A tapolcai járás” szintén 1982-ben jelent meg. A munkálatok Mészárosné Varga Mária vezetésével folytak és folynak a pápai járás kivételével, ahol Tungli Gyula szervezte a gyűjtést, s az ellenőrzésben Hobbman István is részt vett. Ennek a járásnak a névanyagát most szerkesztjük, az ajskai ellenőrzés folyik, a veszprémi pedig szeptemberben fejezték be a gyűjtést.

19. *A Zala megye* földrajzi nevei 1964-ben jelent meg. A Veszprém megyétől Zalához visszacsatolt 28 faluban és Keszthely városában ez év májusában kezdtük meg Zala megye támogatásával a gyűjtést. A munkálatokat Markó Imre Lehel vezeti, aki évekkal ezelőtt hozzákezdett a múlt századi kataszteri nevek és Pesty Frigyes gyűjtésének a kicédulázásához. Az ún. történeti anyagot az egész megye területére vonatkozóan a pótkötet tartalmazza majd.

B. A gyűjtés tudományos tervezésekor a nagy elődök – Révész Imre (UjMMuz. 1850–52), Pesty Frigyes (A helynevek és a történelem. Bp., 1878. Magyarország helynevei történeti, földrajzi és nyelvészeti tekintetben. Bp., 1888), Ortvy Tivadar (Magyarország régi vízrajza Bp., 1882., Magyarország egyházi földleírása a XIV. század elején a pápai tizedjegyzékek alapján. Bp. 1891.), különösen pedig Jankó János (A Balatonmelléki lakosság néprajza, 1902), Márton Gyula (Nagymon helynevei. In.: Emlékkönyv Kristóf György hatvanadik születésnapjára. Kolozsvár, 1939), Imre Samu (Felsőőr helynevei. Debrecen, 1940), Imreh Barna (Mezőbánd helynevei. Kolozsvár, 1942.), Szabó T. Attila (Kalotaszeg helynevei. Adatok. Kolozsvár, 1942), Gergely Béla–Szabó T. Attila (A szolnokdombokai Tóki-völgy helynevei, Kolozsvár, 1945), Szabó T. Attila–Gergely Béla (A kolozs megyei Borsavölgy helynevei, Kolozsvár, 1946), Uők. (A Dobokai völgy helynevei. Kolozsvár, 1946), Árvay József (A barcasági Hétfalu helynevei. Kolozsvár, 1943), Benkő Loránd (A Nyárárdmente földrajzi nevei. Bp., 1947), Lőrincze Lajos (Földrajzi neveink élete. Bp., 1947; Földrajzinévgyűjtésünk múltja, jelen állása és feladatai. Bp., 1947) – ma már tudománytörténeti jelentőségű műveik tanulságait ha nem is merítettük ki, de messzenőn figyelembe vettük, és ezért is sikerülhetett már a zalai kötet úgy, hogy lényegében sem a gyűjtés módszerén, sem annak tudományos alapjain azóta sem kellett változtatnunk. Ezek az alapelvek a következőkben foglalhatók össze.

1. „A nevek összegyűjtésében lehetőleg teljességre kell törekednünk, ezért a határ bejárása elengedhetetlen, anélkül a múlt századi, a Pesty Frigyes által irányított és az egész országra kiterjedt gyűjtést ismételnék meg jobb formában.” (ZMFN. 9)

2. „A másik követelmény a nevek kiejtészerű feljegyzése volt. Ha a gyűjtő nem kapja meg azt az utasítást, hogy mindent a kiejtés, a névhasználat szerint igyekezzék felírni, könnyen előfordulhat, hogy maga alkotja meg a népi nevek köznyelvi megfelelőit, és tévesen szerkeszt soha meg nem levő nevet, vagy egyszerűen átveszi a kataszteri térképen szereplő neveket.” (i. h.)

3. A nevek térképre vetítését Magyarországon először Jankó János szorgalmazta. Őt követték húsz évvel ezelőtt is, és őt követjük ma is a gazdasági okok miatt kisebb szerkesztett térképeinkkel.

4. Nyomatékosan hangsúlyoztuk és hangsúlyozzuk, hogy „minden dűlő, egyedül álló ház, volt malom stb. egy sorszám alá kerüljön, ha történetesen több neve is van a nép nyelvében” (i. m. 12). Ezzel a lexikai vátozatok, ezen belül a névszinonimák (duplettek) teljességre törekvő összegyűjtését kívántuk elérni (Országút: Postaút; Petőfi utca, Téesz-major: Semseimajor, Fősd-erdő: Öreg-erdő stb.), amely névszinonimák a két- vagy háromnyelvű településeken vagy a fordítás eredményei, vagy a párhuzamos helynévadás következményei (Iskolaföd: h. Skolnyekove zemle, Juhegy: n. Vizakr stb.). A teljesebb forma és a rövidebb forma kettőssége (Pintér-kút: Pintér-kútt-dűlő stb.). A hangtani vátozatok (Hosszi-rét: Hosszú-rét) főlvetelét különösebben azért nem szorgalmazzuk, mert mi a régebbi nyelvállapot, az idősebbek

nyelvjárását kívánjuk adattárainkban rögzíteni. Ezen a téren mi azokra az esetekre hívjuk fel a gyűjtők és az ellenőrzők figyelmét, amelyek arról tanúszkodnak, hogy a település vagy két nyelvjáróterület határán fekszik, vagy pedig a falu településtörténeti háttérében keressendő a kettősség oka.

5. A fentebb említett lexikai változatok közül külön kívánok szólni a népi (szóbeli) és a hivatalos (írásbeli) földrajzi nevek alaki, szerkezeti különbségeiről. Többször elmondtam és megírtam, hogy a „nyelvben nincs még egy olyan nyelvi jel (morféma), amely alaki, szerkezeti stb. szempontból annyi és akkora különbséget mutatna a kétfajta névhasználat között, mint a tulajdonnév, főképpen pedig a személynév és a helynév. Ennek oka elsősorban az, hogy a hivatalos megnevezési rendszer az államiság egy magasabb fokán fejlődött ki, illetőleg akkor kodifikálódott. Személyneveink esetében általánosan a XV. század végén, illetőleg egyes osztályokban és rétegekben csak a XVI. század elején, dűlőneveink intézményes kodifikálására pedig nagyrészt csak a XIX. század derekán, a jobbágyfelszabadítást követő úrbéri földredezés után, amikor is a „kapitalista termelés a föld korlátlan tulajdonjogát kívánta meg” (Simonffy Emil: Agrártört. Tanulm. Bp., 1960. 339; 1. még Tóth Lőrinc: Elméleti és gyakorlati útmutató úrbéri ügyekben. Pest, 1857. 292; Tóth Lajos: Úrbéri kalauz. Pest, 1857. passim). Ezután már a földrajzi hely esetleges változása sem igen vonta maga után a hivatalos dűlőnév – ami persze szerencsés esetben a kodifikált népi név – változását, tehát a kataszteri nevek esetenként letűnt művelési, termelési, társadalmi, művelődéstörténeti mozzanatok őriznek (Ritás, Polétár-föld, Puszta-szentegyház stb.). A két névrendszer közti eltérés Magyarországon már a kodifikáció pillanatában bekövetkezhetett, sok esetben be is következett, elsősorban abból a sajnálatos okból eredően, hogy az 1850-es években – és előtte is kataszteri térképeink jelentős részét magyarul nem, vagy alig tudó, ám kartográfiailag igen felkészült német, cseh és morva földmérők készítették, akik a bementett dűlőneveket nagyon sokszor félrehallották, és rossz formában jegyezték le őket. Ezek aztán nem egy esetben tovább hagyományozódtak a később (jobbára az 1860-as években) készült kataszteri térképeken, birtokíveken. A kataszteri neveket és a hivatalos utcaneveket már a zalai kötetben szöveges zárójelbe téve különítettük el a népi nevektől. A somogyi kötet megjelenésétől pedig nemcsak a mai kataszteri neveket, hanem a múlt századiakat is közzétesszük, a Pesty-féle nevekkal együtt. Azért megyünk vissza éppen az 1850-es évekig, mert ekkor különítették el a nagybirtoktól a főlzabadt, illetőleg a jobbágytól megváltott földtulajdont, ami kétségtelenül mind történelmileg, mind pedig gazdaságtörténetileg jelentős korszakhatár.

6. Tudományágunk komplex jellegéből következően már a gyűjtés során érvényesítjük a rokon tudományok (a kartográfia, a gazdálkodástörténet, a néprajz, a folklór, a természet- és a gazdaságföldrajz, a régészet stb.) legalapvetőbb kívánalmait. Ezekről a jövőben sem mondunk le.

C. A Hazafias Népfőnt megyei szervezetei a társadalmi-politikai támogatás mellett – a helyi tanácsokkal karöltve – a gyűjtés szervezéséből is kiveszik részüket. De szólnom kell támogatóink között a Mezőgazdasági és Élelmezéstudományi Minisztérium Országos Földügyi és Térképészeti Hivatalának messzemenő segítségéről is, ami abban nyilvánul meg, hogy a gyűjtéshez, ellenőrzéshez, illetőleg a közzétételhez szükséges, mondhatnám, nélkülözhetetlen kataszteri átnézési vázlatokat – két példányban – a munkálatok rendelkezésére bocsátja.

Erről a helyről is megilleti a köszönet a megyei levéltárakat, múzeumokat, végül de nem utolsósorban a Művelődési Minisztériumot, amely a kötetek megjelenéséhez anyagi támogatást is nyújt.

Dr. Ördög Ferenc

Honismereti tanácskozás Köveskálón

A Veszprém megyei Tanács művelődési osztálya, a Révfülöpi Közös Községi Tanács, a Veszprém megyei Levéltár, és a Veszprém megyei Múzeumi Igazgatóság szervezésében 1983. szeptember végén tudományos honismereti tanácskozást tartottak a köveskáli művelődési otthonban „Változásvizsgálatok a Káli-medence községeinek népi kultúrájában” címmel. A tanácskozáson bemutatták az 1981 óta folyó közös kutatómunka eddigi eredményeit, s ezek hasznos tanulságul szolgálhatnak a Honismereti mozgalom számára is.

Veszprémről Tapolcára menet vulkáni hegyek koszorújában találjuk a Balaton-felvidék egyik legszebb, egészséges medencéjét, a Káli-medencét. A veszprémi Bakony Múzeum szervezésében S. dr. Laczkovits Emőke tudományos főmunkatárs irányításával, 1981-ben kezdődött meg a terület községeinek széles körű történeti, néprajzi vizsgálata. A kutatás 19 témacsoportot ölel fel és 17 szakembert foglalkoztat.

A konferenciát dr. Törőcsik Zoltán, megyei múzeumigazgató nyitotta meg, és egyúttal köszöntötte a 80 éves dr. Vajkai Aurélt, a megye országos hírnéprajzkutatóját. A Káli-medence történetét nagyon jó, áttekinthető összefoglalásban Veress D. Csaba történész ismertette. Horváth József püspöki könyvtáros egyházlátogatási jegyzőkönyvek alapján adott ízelítőt a táj középkor utáni vallási viszonyairól, Hudy József levéltáros pedig a XVIII–XIX. századi közbiztonság változásait ismertette. Lukács László néprajzku-